

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ РІЗЬБЛЕННЮ ПО ДЕРЕВИНІ

Статтю присвячено актуальній педагогічній проблемі виховання національної самосвідомості молоді. Розкриті педагогічні підходи національного виховання під час вивчення варіативного модуля "Технологія оздоблення виробів геометричним різьбленням" (7-9 класи). Звернено увагу на значення орнаментів та феномен впливу знакових систем трипільської культури на становлення і розвиток українського народного декоративно-ужиткового мистецтва. Порушено проблему ролі трипільської культури у виникненні та становленні української нації і її вплив на світоглядну систему, естетичні і етнічні погляди українців.

Ключові слова: трипільська культура, орнаменти, логографічне повідомлення, українське народне декоративно-ужиткове мистецтво, різьблення по деревині.

Актуальність проблеми. Суперечливості процесів входження молоді в соціальне життя окреслюють сучасну актуальну педагогічну проблему вдосконалення системи національного виховання. Вирішальне значення у формуванні інтелектуального і духовно-творчого потенціалу національних та загальнонародських цінностей молодого покоління належить системі навчальних закладів України та соціальних інститутів. Ця спрямованість підкріплюється положеннями Державного стандарту базової і повної середньої освіти. У його загальній частині відзначено, що навчанню надається українознавча спрямованість, яка безпосередньо забезпечується вивченням української мови, української літератури, історії України, географії України, українського мистецтва тощо [4, с. 2].

Виховання системи моральних цінностей та почуття національної самосвідомості людини обумовлене процесом її соціалізації. Соціальна взаємодія стає детермінантним фактором перейняття досвіду попередніх поколінь і формування моральних якостей особистості, які надалі будуть скеровувати її діяльність і самоствердження. Засобами національного виховання, під впливом яких виховуються національна гідність, ментальність і патріотизм є сімейні традиції, звичаї, мова, духовна культура народу, пізнання історії рідного краю, відчуття та усвідомлення своєї етнічної спільноти [2, с. 97; 6, с. 385].

У процесі навчання національне виховання здебільшого здійснюється на таких навчальних предметах, як "Історія України", "Українська література", "Образотворче мистецтво", "Трудове навчання", "Технології" та інших. Роль трудового навчання у ознайомленні учнів з особливостями національного народного мистецтва полягає у вивченні різних напрямків традиційних на Україні ремесел таких, як плетіння з лози, соломи, різьблення по деревині.

Мета статті – визначити можливості процесу навчання художнього різьблення по деревині у забезпеченні національного виховання учнів та розкрити методичні підходи цього процесу.

Аналіз публікацій та виклад матеріалу. У своїх дослідженнях О. В. Киричук зауважує, що історичні обставини життєдіяльності українського народу, за яких він зазнав усіляких утисків і принижень, спричинили втрату серед більшості людей національної самосвідомості і ментальності [8, с. 271].

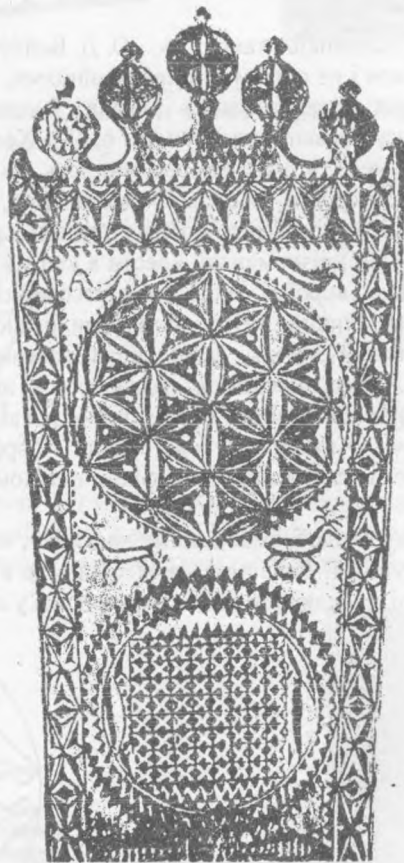
Термін "ментальність" як ознака феномену духовності людини походить від лат. *mentalis* – розумовий; *mens, mentis* – розум, думка, інтелект. Менталітет нації визначається, як специфічний спосіб сприйняття і роз'яснення (інтерпретації) нацією свого внутрішнього світу й зовнішніх ознак; виробляється під впливом багатограничних культурно-історичних, геополітичних, природно-кліматичних та інших чинників; виступає як цілісне духовне утворення "дух народу", що пронизує всі сфери його життя [3, с. 204]. Поняття "ментальність", А. І. Кузьмінський визначає, як його світосприймання, світовідчуття, бачення себе у світі, особливості прояву національного характеру, своєрідність вдачі, своєрідний духовний код [8, с. 271].

Одними з визначних принципів національного виховання є врахування у змісті навчання народності та етнізації виховного впливу. За цими принципами виховання учнів здійснюється у душі власної нації, його історії, культури, мови, звичаїв, побуту, національно-етнічної обрядовості українського народу. Навчання наповнюється національним змістом, спрямованим на формування національної самосвідомості учнів. В процесі навчання учні повинні відчувати етнічну причетність до свого народу, відтворювати у діях менталітет свого народу, увічнення у підростаючих поколіннях специфічного, що є в кожній нації, виховання учнів як типових носіїв національної культури,

продовжувачів справи батьків [6, с. 386-388]. Основними засобами національного виховання у навчально-виховному процесі є вивчення рідної мови, родоводу, історії України, краєзнавства, природи рідного краю, міфології, фольклору, символіки, прикмет і вірування, традицій, звичаїв, обрядів, родинно-побутової культури, національної творчості, народних ремесел.

Вивчення на уроках трудового навчання варіативного модуля "Технологія оздоблення виробів геометричним різьбленням" з 7 по 9 класи, надає змоги ознайомити учнів з стародавніми національними і регіональними особливостями різьблення та майстерністю різьбярів [11]. Учні вивчають інструмент, формують вміння побудови і різьблення геометричного орнаменту. Проте, оздоблення геометричним різьбленням залишається для них лише естетичним довершенням об'єкту праці. Виховним завданням для вчителя трудового навчання і технологій стає розкриття значення процесу оздоблення речей для наших пращурів, їх світосприйняття, відображене руками народних майстрів.

Різьблення по деревині як ремесло та народне декоративно-ужиткове мистецтво сягає своїми коренями аж у глибини віків – зародження української культури. Артефакти оздобленні різьбленням на території сучасної України, знайдені археологами під час розкопок Мізенської стоянки на Чернігівщині, належать до епохи палеоліту – 20 тис. років до н.е. Це вироби з кістки, оздоблені геометричним орнаментом. Однозначно стверджувати факт оздоблення деревини різьбленням неможливо, бо такі артефакти з тих далеких часів не збереглися. Найперші знахідки дерев'яних предметів побуту датуються III-II ст. до н.е. – скіфо-сарматський період. У ті часи поширеним був геометричний орнамент, який складався із бороздок, ямок, штрихів. У дохристиянський період через різьблення статуеток і предметів побуту відображались уявлення стародавніх майстрів про магічні сили Землі та природи. Символічно зображувались Сонце, Земля, Кінь, Жито. Літописець Пестор у X ст. зазначає наявність розвиненої дерев'яної скульптури, за його свідченням Київський князь Володимир поставив у княжому дворі дерев'яного Перуна. [1, с. 20].

Окрім дерев'яної скульптури розвивались довбання і різьблення по деревині, про що свідчать знайдені залишки дерев'яних мисок, ковшиків, ложок із Райковецького городища на Житомирщині і в інших районах України [1., с. 22]. До наших часів збереглися зразки різьблених виробів – чумацький маж, гребінці, скрині, прядки (рис. 1), лавки, одвірки хат та народні музичні інструменти (сопілки, трембіти, бандури). Як і у храмах XVIII-XIX ст. (рис. 2), так і тепер у церквах олтарі оздоблені різьбленим орнаментом.

Рис. 2. Полиця-божниця. 1867 р. Чернігівська губ., Остерський пов., с. Кобижча

Простежуючи характер використання виробів оздоблених різьбленням, їх походження та стилістичні ознаки стає зрозуміло, що різьблення з давніх часів було пов'язано з народною обрядовістю, побутом та відображало сакральний зміст світосприйняття народу. Розглядаючи різьблення у сучасному культурному житті, це один з найпоширеніших напрямків художнього мистецтва. Поширеним є виконання різьблених художніх панно, скульптур, меблів та ін.

В ході проведеного нами дослідження виявлено ще один цікавий факт. Символи, які утворюються при поєднанні геометричних елементів різьблення традиційного на поліссі, зустрічаються як на кераміці трипільської культури (VI-IV тис. до н.е.), так і на речах слов'ян (IX-X ст.) та роботах сучасних різьбярів Чернігівської області.

Достатньо багато відомих істориків таких як, О. Д. Бойко, П. С. Гончарук, Б. Д. Лановик, висловлюють думку, що трипільці хоч і не є прямими праукраїнцями, проте, очевидно, окремі елементи культури (система господарювання, декоративний розпис будинків, мотиви орнаменту) стали невід'ємною складовою сучасної української культури [1, с. 25]. Хоч протягом наступних тисячоліть численна кількість агресивних племен та народів прилучилось до українського етногенезу, у нас збереглося основне від трипільців-землеробів – любов до рідної землі, психологія творця і працівника, а не грабіжника і зайди [6, с. 12]. Багато провідних мотивів трипільського орнаменту (подвійні спіралі, схематичне зображення рослин і тварин, різноманітні хрести в колі) збереглися в українських народних вишивках, килимах, кераміці, писанках, виробах оздоблених різьбленням [6, с. 10-11].

Для того, щоб розкрити можливий зміст, який приховано за геометричним різьбленням традиційного для Чернігово-Сіверських земель, нами проаналізовано знакову систему трипільських орнаментів. В енциклопедії "Трипільська цивілізація" зазначається, що трипільська кераміка, пластика зберегли до наших днів орнаментальні композиції, знаки, символи, які, безперечно, містять важливу для їх творців інформацію [5, с. 434]. Автори наукової праці "Зорі Трипілля" – Є. Паламарчук і І. Андруєвський, зробили спробу розшифрувати логографічне повідомлення, що мали знаки і символи трипільської кераміки [9].

Наприклад, символ на рисунку 3 відображає ознаку достатку, який трансформувався у сучасному різьбленні так як зображено на рисунку 4. Дана розетка здебільшого використовується у центрі великих за розмірами скриньок, відповідно підкреслюючи цінність речей, які у ній зберігаються.

Рис. 3

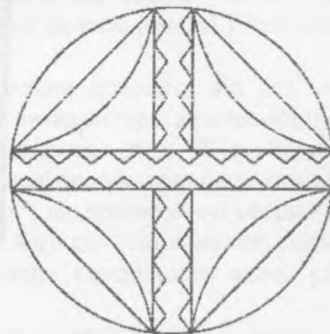

Рис. 4

Знак на рисунку 5 означав – зберегти, зберігати (оберіг). У різьбленні він має такий вигляд (рис. 6) і використовується поряд з основною розеткою. В поєднанні з розеткою (на рис. 4) може означати збереження добробуту.

Рис. 5

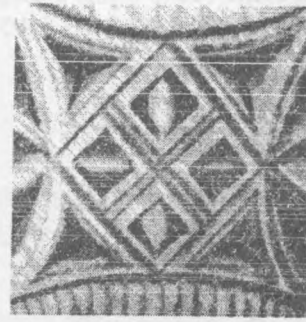

Рис. 6

Орнамент зображений на рисунку 7 означав рух життя, який зазвичай у різьбленні поєднується з так званою "змійкою" (рис. 8) як сакральним змістом мінливості життя.

Рис. 7

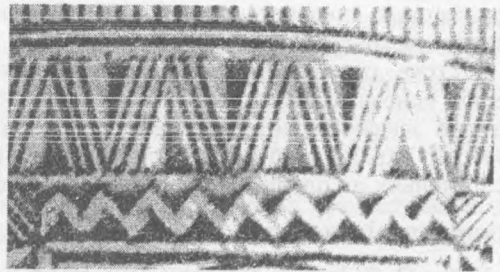

Рис. 8

Знак на рисунку 9 означав поле з врожаєм та мав сакральний зміст одруженої жінки. В різьбленні він має такий вигляд як показано на рисунку 10.

Рис. 9

Рис. 10

Орнаментальний елемент (рис. 11) мав сакральне значення материнства, мати – в різьбленні ж використовувався зазвичай для оздоблення одвірків будинків та церков. Цей символ ще раз підкреслює, що домівка співвідносилась у всі часи з материнським теплом, затишком, близьким за значенням.

Рис. 11

Рис. 12. Різьблений одвірок Георгіївської церкви в м. Седнів, Чернігівщина, 1747 р.

Життєдаліє тепло сонця відображав символ на рисунку 13. Сонцю надавалась провідна роль в житті як людей так і природи, тому йому приділяли особливу пошану.

Рис. 13

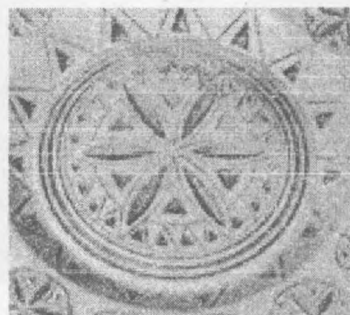

Рис. 14

Центральний елемент рисунку 14 – це основна розетка, що використовується у більшості виробів оздоблених геометричним різьбленням на території Чернігово-Сіверських земель. Традиційно різьбярі Чернігівщини використовують півкруглі пелюстки, як на рисунку 14, прості штрихи (рис. 6 і 8) та "нігтьове різьблення" (рис. 12).

Отже, оздоблення виробів, у тому числі і геометричним різьбленням по деревині, для наших предків однозначно мало більш глибокий сакральний зміст, ніж так як ми його сприймаємо сьогодні. Виховне завдання вчителя трудового навчання ознайомити учнів з історією розвитку різьблення на території України та її регіонах та показати його значення у традиціях нашого народу. У подальших дослідженнях ми плануємо більш досконало розкрити традиції різьблення на Чернігівщині.

Використані джерела

1. Бойко О. Д. Історія України: навч. посіб. / О. Д. Бойко. – 3-тє вид. – К.: Академвидав, 2008. – 688 с. (Серія "Альма-матер").
2. Ващенко Г. Виховний ідеал. Підручник для педагогів, вихователів, молоді і батьків. – 3-тє вид. / Григорій Ващенко. – Полтава: Полтавський вісник, 1994. – 191 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2004. – № 1-2. – С. 5-29.
5. Енциклопедія трипільської цивілізації: в 2 т / Ред. кол. Л. М. Новохатько та інші. – К.: Міністерство культури і мистецтв України за підтримки корпорації "ІДС", 2004. – Т. 2. – 657 с.
6. Зайченко І. В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / І. В. Зайченко. – К.: Освіта України, 2006. – 528 с.
7. Історія України / [кер. авт. кол. Ю. Зайцев]. – 2-ге вид., зі змінами. – Л.: Світ, 1998. – 488 с.
8. Кузьмінський А. І. Педагогіка: Підручник / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання, 2007. – 447 с.
9. Паламарчук Є., Андрієвський І. Зорі Трипілля / Євген Паламарчук, Іван Андрієвський. – 4-є вид. – Вінниця, ПП "Видавництво "Геза" 2009. – 144 с. [Електронний ресурс] // Портал книжки "Зорі Трипілля" – Режим доступу: <http://www.zori.dokladno.info/>
10. Портал традиційного декоративно-ужиткового мистецтва полісся – Режим доступу: [http://www.ukrfolk.com.ua/polissya/POL_UKR/POL_FOTO/POL_FOTO\(12\).html](http://www.ukrfolk.com.ua/polissya/POL_UKR/POL_FOTO/POL_FOTO(12).html)
11. Трудове навчання. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-9 класи. Нова редакція [Електронний ресурс] / За загальною редакцією В. М. Мадзігона та ін. // Портал Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів (5-9 класи) – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/education/average/new_pr/trud.doc

Dzhevaga G.

NATIONAL CONSCIOUSNESS FORMATION IN THE COURSE OF WOOD CARVING

The article deals with the actual pedagogical problem of national self-awareness of youth. Pedagogical approaches to national consciousness formation while studying variable module "Technology of woodwork decoration with geometric carvings" (7-9 forms) are considered. Attention is paid to the importance of ornamental patterns and sign systems of Trypillia culture for the development of Ukrainian folk arts and crafts. The influence of Trypillia culture on the Ukrainian nation formation, its philosophy of life, aesthetic and ethnic views of the Ukrainians is considered.

Key words: Trypillia culture, ornaments, logographic message, Ukrainian folk decorative and applied art, wood carving.

Стаття надійшла до редакції 04.04.12